

УДК 904:739.2(447.84)“13”

НОВОВІЯВЛЕНА СРІБНА ПЕЧАТКА XIV СТ. З ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Володимир ДОБРЯНСЬКИЙ

*Національна спілка краєзнавців України,
вул. Заводська, 11/1, с. Нагірянкa, Чортківський район,
Тернопільська область, Україна, 48543,
e-mail: dobryanskj-arheolog@ukr.net*

Охарактеризовано срібний перстень-печатку XIV ст., виявлений 2013 р. на південно-східній околиці села Угринь Чортківського району Тернопільської області. На місці знахідки також знайдено фрагменти кераміки пізньосередньовічного часу.

Розглянуто технологічні особливості виготовлення персня. Печатка зроблена з високопробного срібного сплаву. Вона має плоский щиток, діаметром 2,2 см. До щитка припаяне кільце; із внутрішнього боку воно гладке, а ззовні проходять три випуклі паралельні смуги. На її лицевому боці, вздовж зовнішнього обводу, вигравіювано круг, всередині якого зображений птах – ворон із повернутою вправо головою. Птах зображений у польоті, він має широко розпростерті крила, які зображені у верхній та нижній частині тулуба. У нижній частині тулуба схематично зображені ноги – невеликі двопальцеві фаланги, повернуті ліворуч.

Наразі єдиною подібною знахідкою на Тернопільщині є бронзова печатка кінця XIII ст. із княжої Теревовлі, від якої залишився тільки щиток (зберігається у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею). Аналогічні три печатки входили до складу монетно-речового скарбу зі с. Демидів Львівської області (виявлений 1896 р.), який датується початком XIV ст. На відміну печаток цього типу, на знахідці зі с. Угринь по-іншому зображений птах і відсутній напис.

Охарактеризовано семантику образу ворона у різних міфологічних системах та сприйняття його у християнстві. Проаналізовано зображення птаха (ворона), як одного головних геральдичних символів Галицько-Волинського князівства. Зображення воно могло бути піктографічним символом, у якому передавали загальний зміст вислову. Як елемент ідеографічного письма можна розглядати три насічки в правій нижній частині щитка між дзьобом, грудною кліткою і нижнім крилом птаха, та між хвостом і крилом у лівій верхній частині виробу. Ці елементи (зображення птаха і насічки) могли ідентифікувати власника печатки – представника місцевої боярської верхівки, садиба якого була розташована на торговому шляху, що проходив по р. Серет на південь до р. Дністер, та суходолом на схід через каньйоноподібну долину р. Млинка до р. Збруч.

Ключові слова: перстень-печатка, щиток, лиття, гравірування, геральдика, торговий шлях, ідеографічне письмо.

Восени 2013 р. під час проведення осінньо-польових робіт на території приватної садиби Василя Мазуркевича (мешканця с. Угринь Чортківського району Тернопільської області) був віднайдений срібний перстень-печатка¹.

Під час обстеження місцевості автор статті встановив, що печатка виявлена на південно-східній околиці с. Угринь, на лівому березі р. Серет. На цій ділянці сформований пологий схил делювію, що утворений під час зсувів і накопичення осадових порід унаслідок довготривалих процесів водної ерозії, вивітрювання та денудації поверхні яру зі стрімкими схилами. Біля підніжжя схилу яру утворене широке (похилене в напрямі до річки) подовгасте терасове плато. А глибока та широка каньйоноподібна долина р. Серет тут має накопичення відкладів алювію, на поверхні якої наявні чорноземи, завдяки чому в цьому районі виникли сприятливі умови для ведення сільського господарства. На цих алювіальних ґрунтах річкових заплав і розташований населений пункт. За хімічним складом ці ґрунти, що накопичені на алювіальних відкладах, мають нейтральну реакцію (вони не є кислі чи лужні), тому характеризуються доброю родючістю. Ближче до терасоподібного схилу, на якому знайдено печатку, фіксують перехідні горизонти алювію-делювію. На поверхні ґрунту цього перехідного горизонту і на терасі є накопичення незначних прошарків чорнозему, що утворився завдяки багатовіковій антропогенній діяльності. Зазначимо, що в цьому округлому вигині р. Серет різко повертає вправо на південь, де в неї впадає невелика р. Млинка. Ця річка має довжину до 10 км, її русло тягнеться з південного сходу глибокою каньйоноподібною долиною.

Під час обстеження навколишньої території, де була знайдена печатка (а це городи та присадибні ділянки місцевих мешканців), на поверхні орного шару ґрунту знайдено фрагменти кераміки пізньосередньовічного, нового та новітнього часу.

Печатка виготовлена з високопробного срібного сплаву. Вона має плоский щиток, діаметром 2,2 см і товщиною 0,1 см. На лицевому боці, вздовж зовнішнього обводу, на відстані 0,1 см, штихелем вигравіювано круг. У середині цього круга нанесений малюнок, на якому зображений птах – ворон (галка), – голова якого повернута вправо. Майстер-ювелір зобразив птаха в реалістичних анатомічних рисах. На цьому малюнку зображений великий, похилений униз, трикутноподібний хвіст. Від нього лінії плавно переходять в округлий тулуб, над яким зображена голова та доволі масивний, широкий і округлий дзьоб. Цей дзьоб похилений униз, до грудної клітки. Майстер зобразив птаха в польоті, з

¹ Цей перстень-печатка перебував у нумізматичній колекції мешканця м. Чорткова Миколи Слободяна. Висловлюємо щирі вдячність п. Миколі, який одразу ж проінформував автора статті про знайдену річ та проявив громадянську свідомість – погодився передати артефакт у музей. Зараз ця непересічна знахідка зберігається в Археологічному музеї Львівського національного університету імені Івана Франка.

Рис. 1. Срібний перстень-печатка XIV ст. зі с. Угринь на Чортківщині.

широко розпростертими крилами у верхній та нижній частині тулуба, у фалангах повернуті вправо. Також у нижній частині тулуба, між хвостом, який звисає вниз, та нижнім крилом, схематично зображені ноги. Це невеликі двопальцеві фаланги, які повернуті ліворуч (рис. 1).

До щитка печатки приєднане кільце, діаметром 2,2 см, що має довжину 6,6 см, товщину 0,1 см та ширину 0,5 см. На місці з'єднання кільця зі щитком, його дві протилежні частини були розплющені на 0,3 см, щоб було легше припаяти дві частини виробу. Із внутрішнього боку кільце гладке, а ззовні проходять три випуклі паралельні смуги (рис. 1).

Отже, для виготовлення печатки застосовували такі технологічні процеси: а) лиття; б) гравірування штихелем; в) паяння; г) шліфування.

Щоб виготовити цю прикрасу, майстер окремо виливав пластину для щитка. На її поверхні циркулем позначали круг, який обрізали ножицями. Після того на поверхню щитка наносили спочатку малюнок, по якому штихелем гравіювали зображення птаха та круг по колу щитка. Окремо, у формочці, виливали смугу для кільця, що мала три паралельні округлі лінії. А відтак, припаювали щиток до кільця. Коли виріб був готовий, краї робочої поверхні обшліфовували.

Виготовив цю річ умілий та вправний майстер, а замовником була доволі заможна людина – це міг бути феодал або представник галицької боярської знаті [Добрянський, 2014а].

Наразі єдиною подібною знахідкою на Тернопільщині є бронзова печатка кінця XIII ст. із княжої Теревовлі (рис. 2, 1)². До рук науковців вона потрапила у

² Аналогічні печатки віднайдені як на Тернопільщині, так і в суміжних із нею областях. На жаль, переважно вони потрапили до рук скарбошукачів. Маючи сучасні металодетектори і користуючись недосконалою правовою базою, ці “чорні копачі”

Рис. 2. Срібні персні-печатки: 1 – Тербовля (XIII ст.); 2–4 – Демидів (Молотівський скарб, XIV ст.).

1960-х роках. Однак ані місце знаходження, а тим паче обставини, за яких її знайдено, нам невідомі. Тепер ця прикраса зберігається у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею (фонди ТКМ/Нум., інв. № 338). Збереглася лише частина печатки – щиток, а кільце відсутнє [Гаврилюк, 1994, с. 24–25; 2003, с. 72–74].

Подібні печатки, в кількості трьох екземплярів, були у складі монетно-речового скарбу зі с. Демидів Львівської області, який виявлено 1896 р. (рис. 2, 2–4). За нумізматичним матеріалом його датують початком XIV ст. [Грушевський, 1898, с. 5–6].

Хоча згадані печатки віднесені до однієї групи, вони мають певні відмінності. Наприклад, відрізняються композиційним сюжетом (хоч у чотирьох випадках зображений птах), металом, з якого виготовлені та, насамкінець, формою літер і написами.

Відрізняється й печатка зі с. Угринь. У ній цілком по-іншому зображений птах і відсутній напис. Якщо в перших чотирьох виробих напис вміщено в обрамленні кола, то у випадку зі знахідкою з Угриня його немає – в центрі зображений лише птах.

Про ймовірність того, що печатка з Угриня належала одному з представників галицького боярства, свідчать й археологічні дослідження. Зокрема, неподалік м. Чортків, у центральній частині с. Біла (за 1 км на північ від міста), на пагорбі правого берега р. Серет, у 2007 р. автор відкрив та обстежив пізньосередньовічний замок XIV ст. [Добрянський, 2014б, с. 270–274].

нахабно грабують археологічні пам'ятки, а унікальні старожитності перепродують. Тепер ці раритети перебувають у приватних вітчизняних та закордонних колекціонерів. Ми не маємо жодних відомостей про місце виявлення та зберігання таких артефактів, тож для науки вони втрачені. Саме тому існує нагальна необхідність посилення жорсткого контролю та міри покарання за пограбування національної історико-культурної спадщини.

Він розміщений на стику водного торгового шляху, що ішов із Теробовлі до с. Біла. Звідси проходив суходолом на південь через степову рівнину до Язлівця. Далі водний шлях доходив до сучасного с. Угринь. У цьому районі він знову розходився: перший – водний (південний), що проходив уздовж р. Серет до р. Дністра; другий – сухопутний (східний), що вів через каньйоноподібну долину р. Млинка в бік р. Збруч.

На підставі цього вважаємо, що власником печатки міг бути представник галицького боярства, в обов'язки якого входив контроль торгового шляху в районі теперішнього с. Угринь.

Як уже було зазначено, на щитку печатки зображено птаха – ворона. За орнітологічними ознаками – це хижак із блискучим пір'ям чорного кольору з синьо-зеленим відтінком. У народній уяві поява цього птаха пов'язана із забобонами приходу смерті чи лиха. Таке уособлення спричинене неправильним тлумаченням особливостей поведінки цих птахів, адже вони водяться в глухих і недоступних місцях, на пустирях, скелястих берегах річок, озер і непрохідних лісах, уникають поселень, де мешкають люди. Через це появу ворона розглядали як явище, пов'язане з чимось незвичним у природі. Ці якості підсилювала його всеїдність, адже він харчується як плодами, зернами, так і стерв'ятиною, хробаками, дрібними ссавцями. Голодний ворон може напасти на більших за себе тварин – зайців, курей, навіть заклёвувати до смерті молодих ягнят [Гура, 1995, с. 349; 2002, с. 90; Похлебкин, 2001, с. 110–111].

У світовій міфології ворону, з-поміж інших пернатих, надавали особливе значення. З одного боку за ним закріпили такі якості, як: хитрість, крадіжка, небезпека, смерть; з іншого – ворон був благородним птахом [Гура, 2012, с. 90]. Наприклад, у світогляді кельтів ворон вважався знаючою, мудрою істотою та оракулом. Він – супутник і крилатий віщун богів. Навіть тепер ворон є національним символом Британії. Такий особливий статус мають тауерські круки, на яких королівська казна щомісячно витрачає 120 фунтів на утримання. За повір'ям, якщо ворони покинуть Тауер, то корона і Британське королівство впадуть [Старостенко, 2013, с. 144–145].

В античній міфології ворон супроводжував богів та героїв, був утіленням неба і сонця; пов'язаний із землеробством, війною та підземним царством Кроноса, також він – супутник Аполлона, крилатий вісник, який постійно приносив джерельну воду [Макарова, 2014, с. 135].

У релігії скандинавів ворон був покровителем воїнів, уособлював владу, мудрість і магію. Він завжди супроводжував верховного бога Одіна, на плечах якого завжди сидять два ворони: Хугін (“думка”) та Мунін (“пам'ять”). Вони, облітаючи світ, нашіптували Одіну на вухо всі новини, що відбувалися в світі. У скандинавських сагах (наприклад, “Старшій Едді”) ворон завжди пророкував успіх у битві. Тому скандинави завжди асоціювали ворона як із царством

71 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2016. Випуск 20
мертвих, так війною і перемогою [Керлот, 1994, с. 162; Скандинавський епос, 2008, с. 20].

У слов'янському фольклорі знаходимо значення ворона, як найрозумнішого птаха з-поміж усіх пернатих. Маючи здатність відтворювати людські слова, у свідомості людини ворон був наділений таємним сакральним змістом – птах-віщун. А через свій природний інтерес до блискучих предметів, які інстинктивно забирає у своє гніздо, народна уява вбачала, що саме там зберігаються безцінні скарби, золото, срібло та дорогоцінні каміння. Тому ворон був символом багатства й достатку. Людська свідомість уявляла, що цей птах здатний добувати живу та мертву воду і знаходити молодильні яблука – через це він був символом сили, здоров'я та могутності [Завадська та ін., 2002, с. 338–348]. Цього священного птаха навіть у лісі не сміли лякати [Головацький, 1991, с. 16].

У такому випадку, ворон посідав центральне місце в концентричній моделі світу. Він є універсальним і давнішим символом від сокола; подібно до змія, перебуває по той бік добра і зла, користі та шкоди; є амбівалентний, як весь шаманський світ, у якому долав космічний хаос і встановлював гармонію світопорядку. Тому ворон не “поганий” і не “добрий”, а двозначно-перемішаний птах язичницької архаїки [Новикова, 1993, с. 222].

Після введення християнства на землях Київської Русі ставлення до ворона змінилося на негативне. Християнська релігія та її ідеологія, переймаючи старозавітне уявлення добра та зла, раю і пекла, розділила тварин на “чистих” і “нечистих”. У цій релігії ворон символізував гріх, гріхопадіння, демонічні сили та зло [Гура, 1995, с. 436]. Тому цей давній символ отримав значення хтонічної та небезпечної істоти, через що й отримав такі чаклунські та демонічні тони [Новикова, 1993, с. 223].

Матеріали археологічних досліджень вказують, що в мистецтві доби Київської Русі найчастіше зображали таких пернатих, як сокіл, орел і навіть міфічний грифон. Але на Галицько-Волинській землі символ ворона, поряд з іншими птахами, наявний в емблематиці князівства [Коваль, Миронюк, 2015, с. 130–139]. Пояснити цей факт можна кількома чинниками: по-перше, дуалістичним світосприйняттям (двоєвір'ям) тогочасного населення регіону, коли традиції язичництва зберігали у повсякденному житті [Замалеєв, 1987, с. 71; Митрополит Іларіон, 1994, с. 89–92]; по-друге, в існуванні самого язичництва, як релігії, що побутувала на теренах Галицько-Волинського князівства. Яскравим прикладом цього може бути Збруцький культовий центр, що знаходився у важкодоступних Медоборах над Збручем і припинив своє функціонування лише у другій половині XIII ст. [Добрянський, 2011, с. 153–156; Русанова, Тимошук, 2007, с. 116].

Вважаємо, що культ ворона, як тотема, ще був шанований і поширений у пізньому середньовіччі на території Середнього і Верхнього Подністер'я, не зважаючи на те, що харизматична догматика християнства усіма засобами (навіть ціною смертної кари) викорінювала звичаї та прадавню релігію населення цих теренів. Цього табу не завжди дотримувалися, попри намагання церковно-християнської та князівсько-боярської верхівки. У такому випадку відбувся зворотній процес: чим сильніший тиск ззовні, тим більший опір зсередини. У цьому контексті такий опір позначився на духовному чиннику культури, навіть у процесі взаємозв'язку діаметрально протилежних антагоністичних культур. Окрім того, символіка, семантика та філософська сутність переможеної ідеології в багатьох культурних аспектах значно сильніше проявила себе в культурному, мистецькому і духовному планах. У цьому випадку цей чинник позначився на геральдичному гербі Галицької землі. Разом із зображенням лева належне місце посідав і ворон, який на галицько-волинських землях отримав своє відродження з язичницьких часів і став відлунням його оновлених ідей. Найдавнішою згадкою щодо цієї емблеми є повідомлення польського хроніста Яна Длугоша про те, що на прапорі (хорогві) воїнів Галицької землі, які брали участь у Грюнвальдській битві 1410 р., зображена *“чорна галка з короною на голові, у білому полі”* [цит. за: Гоян, Коваль, 2011–2012, с. 87].

Аналізуючи геральдичну семантику ворона (зображеного на згаданій хорогві) і на відомих нам печатках, спробуємо встановити його символічні значення:

а) птах переважно чорного кольору, вимальовується на білому тлі із золотою короною на голові – це свідчення його божественної сили, влади та верховенства над світом;

б) масивні, навіть непропорційні щодо тіла, ноги та дзьоб надають значення могутності, сили, перемоги, доблесті та успіху в битві;

в) ворон зображений у кількох позах: стоїть на землі; з широко розпростертими крилами стоїть на землі; в польоті – це надавало йому значення не лише мудрості, багатства, але й грізної непереможної сили, військової доблесті;

г) зображення ворона з великим роззявленим або масивним дзьобом сприймалося так: у будь-який момент він завжди готовий до атаки та відбиття ворожої агресії.

Аналогічну семантику знаходимо на печатці зі с. Угринь. Тут ворон перебуває в польоті з широкими розпростертими крилами. Майстер відобразив непропорційно масивний і широкий дзьоб, що дуже заокруглений і звисає дотолу – це свідчить про силу та могутність птаха. Цю могутність підсилено великим та широким підтрикутним хвостом, що звисає вниз, та масивною

округлою грудною кліткою. Ногам, щоправда, не надали особливого значення (вони двопальцеві та крихітні) через те, що могутність птаха виражена першими трьома ознаками. Надзвичайно важлива як мистецька, так і символічна деталь: ворон, який перебуває у польоті, знаходиться в обрамленні кола. Коло – це диск, солярний знак, що відображає сонце (тобто світло), першопочаток світу і життя всього суцього на землі. Коло (або диск) також означає небо, єдність, досконалість та вічність [Керлот, 1994, с. 276]. Тобто в цьому випадку птах символізує світло, сонце, добро, силу відродження та невідворотність земного життя, що зосереджене під могутньою егідою ворона на небосхилі Всесвіту. Він є верховенством Космосу на небокраї земного життя, гармонією і світопорядком. Підтвердженням цього є сам графічний малюнок птаха, на якому ворона зображено у вигляді свастики (хреста). Такий символ відомий у стародавніх культурах Євразії, Америки, Африки. Цю форму інтерпретували як сонячне колесо із променями. Із початку середніх віків вона символізувала рух і силу сонця [Керлот, 1994, с. 454].

Майстер-ювелір персоніфікував ці ознаки до особи, яка була власником печатки. У вигляді птаха на печатці він вказав на владу, силу і могутність цієї людини, адже це був не якийсь звичайний смерд чи простий вояк, а представник воєнної боярської верстви.

На зображеному щитку в символі ворона можемо вбачати не лише тризуб, але й тамгу. У такому випадку, ця печатка могла ідентифікувати належність її власника до певного роду чи бути родовим знаком. Аналогічне використання в пізньому середньовіччі певних символів та окремих знаків (наприклад, германського чи тюркського рунічного письма) маємо на родових геральдичних знаках і емблемах польської шляхти. Адже становлення їхньої геральдики відбувалося цілком іншим шляхом, ніж у західноєвропейській традиції геральдики. Мабуть, цей процес був тотожним на теренах Галицько-Волинської землі [Триярський, 1993, с. 90–91].

Подані вище роз'яснення символіки печатки з Угрина можна розглянути і з точки зору мовознавства: перераховані значення ворона відображені в піктографічному виді писемності. Тобто це був найдавніший тип знакової фіксації мови за допомогою малюнків (піктограм), що схематично передавали загальний зміст вислову без відображення мовних особливостей тексту [Боднар, 2009, с. 108–109; Півторак, 2004, с. 476].

У якості ідентифікації власника печатки можна розглядати три насічки, довжиною 0,3–0,4 см, які є в правій нижній частині щитка між дзьобом, грудною кліткою та нижнім крилом птаха. Інших три насічки, довжиною 0,1–0,2 см, розташовані між хвостом і крилом у лівій верхній частині виробу (рис. 1). Власне ці насічки є ідеографічним письмом, що вказувало на належність власникові. Цей тип письма передавав абстрактне поняття, що було втілене в

семантику слова за допомогою усталеного набору зображень або графічних символів [Півторак, 2004, с. 476].

Варто зазначити, що ці два типи писемності вже набули поширення у племенах черняхівської культури (II–V ст.). У той час побутувало та удосконалювалося піктографічне письмо типу “черты і резы”, яке згодом переростало у різновид ідеографічного (логографічного) письма. Пізніше, на думку мовознавців, у киево-руський час такі типи письма могли продовжувати існувати в місцевих варіантах [Півторак, 1984, с. 9–21]. У першій половині I тисячоліття н. е. відбувалося зародження писемності, як писав Чорноризець Храбр “без устроєнія” із використанням окремих літер латинської та грецької абетки. Її впровадження здійснювалося стихійно, двома шляхами: перший мав місцеву ієрогліфіку (ідеографічне та піктографічне письмо), другий – античне звукове письмо на основі давньогрецької та латинської абетки [Брайчевський, 1991, с. 22].

На прикладі печатки з Угрина констатуємо, що піктографічна та ідеографічна писемність, поряд із кирилицею, побутувала навіть у XIV ст. У цьому випадку ідеографічна писемність була особливим різновидом подачі та отримання інформації, яка була доступна і зрозуміла кожній людині, навіть неписьменній. У нашому випадку вона засвідчувала належність цього виробу конкретному власникові, ідентифікувала його.

На превеликий жаль, на ці символи та знаки дослідники мало звертають увагу. Таке явище пов’язане, передусім, зі сучасним світобаченням людини, коли ті чи інші предмети розглядають виключно як матеріальний об’єкт, не зважаючи, який духовний задум втілено у виробі.

Отже, віднайдений у с. Угринь перстень-печатка є доволі цінним археологічним артефактом, який дає змогу розкрити не лише окремі маловідомі сторінки пізньосередньовічної історії Західного Поділля. Вона – важливий артефакт для досліджень фахівців інших спеціальних і суміжних дисциплін: геральдики, релігієзнавства, мистецтвознавства, лінгвістики тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Боднар Н. М.* Історичний аспект розвитку писемності / Н. М. Боднар // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. – 2009. – Вип. 43 (Педагогічні науки). – С. 108–112.
2. *Брайчевський М. Ю.* Походження слов’янської писемності / М. Ю. Брайчевський // Книжник. – Київ, 1991. – № 5. – С. 21–23.
3. *Гаврилюк О.* Перстень-печатка княжої доби з Тернопільщини / Олег Гаврилюк // Четверта наукова геральдична конференція. – Львів, 1994. – С. 24–25.

- 75 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2016. Випуск 20
4. *Гаврилюк О.* Про один тип персня-печатки княжої доби з Теробовлі / Олег Гаврилюк // Наукові записки Тернопільського краєзнавчого музею. – Тернопіль, 2003. – Вип. 3. – С. 72–74.
 5. *Гербер Х.* Мифы Северной Европы / Хелен Гербер. – Москва: Центрполиграф, 2008. – 346 с.
 6. *Головацький Я. Ф.* Виклади давньослов'янських легенд або міфологія / Я. Ф. Головацький. – Київ: Довіра, 1991. – 94 с.
 7. *Гоян І.* Старі концепції і нові джерела до вивчення символіки Галича і Галицької землі / Ігор Гоян, Ігор Коваль // Етнос і культура. – 2011–2012. – № 8–9. – С. 79–87.
 8. *Грушевський М.* Молотівське срібло / Михайло Грушевський // Записки НТШ. – Львів, 1898. – Т. XXV. – С. 1–6.
 9. *Гура А. В.* Ворон / А. В. Гура // Славянские древности: Этимологический словарь: в 5 т. / Под ред. Н. И. Толстого. – Москва: Международные отношения, 1995. – Т. 1. – С. 434–438.
 10. *Гура А. В.* Ворон / А. В. Гура // Славянская мифология. Энциклопедический словарь. – Москва: Международные отношения, 2012. – С. 90–92.
 11. *Добрянський В.* Збруцький ідол. Погляд крізь призму років / В. Добрянський // Золота пектораль. – 2011. – № 1–2. – С. 153–156.
 12. *Добрянський В.* Боярська срібна печатка XIV ст. із Чортківщини / В. Добрянський // Голос народу. – 2014а. – № 52 (12 грудня).
 13. *Добрянський В. К.* Археологічне обстеження городища XIV ст. в с. Біла біля м. Чорткова Тернопільської області / В. К. Добрянський // Науковий вісник Національного Університету “Львівська політехніка”. – 2014б. – № 784. – С. 270–274. – (Серія: Держава і Армія).
 14. *Завадська В.* 100 найвідоміших образів української міфології / В. Завадська, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак. – Київ: Орфей, 2002. – 448 с.
 15. *Замалеев А. Ф.* Философская мысль в средневековой Руси (XI–XVI вв.) / А. Ф. Замалеев. – Ленинград: Наука, 1987. – 248 с.
 16. *Керлот Х. Э.* Словарь символов / Х. Э. Керлот. – Москва: REFL book, 1994. – 608 с.
 17. *Коваль І. М.* Сучасна археологія княжого Галича і Галицької землі / І. М. Коваль, І. Ф. Миронюк. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2015. – 320 с.
 18. *Макарова І. С.* Мифопоэтические образы “яйцо”, “птица”, “змея” в мировой культуре / И. С. Макарова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов. – 2014. – № 3 (33): в 2-х частях. Ч. II. – С. 133–136.
 19. *Митрополит Іларіон.* Дохристиянські вірування українського народу. Історико-релігійна монографія / Іларіон, митрополит. – Київ: Обереги, 1994. – 424 с.
 20. *Новикова М.* Коментар / М. Новикова // Українські замовляння / Упоряд. М. Москаленко. – Київ: Дніпро, 1993. – С. 199–305.
 21. *Півторак Г. П.* Виникнення писемності у східних слов'ян за сучасними науковими даними / Г. П. Півторак // Мовознавство. – 1984. – № 6. – С. 9–21.

22. *Півторак Г. П.* Писемність / Г. П. Півторак // Українська мова: Енциклопедія / Ред. кол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 476–478.
23. *Похлебкин В. В.* Словарь международной символики и эмблематики / В. В. Похлебкин. – Москва: Международные отношения, 2001. – 560 с.
24. *Русанова И. П.* Языческие святилища древних славян / И. П. Русанова, Б. А. Тимошук. – Москва: Ладога-100, 2007. – 304 с.
25. *Скандинавский эпос:* Старшая Эдда. Младшая Эдда. Исландские саги. – Москва: АСТ: АСТ. Москва, 2008. – 858 с.
26. *Старостенко Т. Н.* Тотемні тварини і поетика номінацій у романі Джорджа Р. В. Маттіна “Гра престолів” за циклом “Пісня льоду і полум’я” / Т. Н. Старостенко. – Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Літературознавство. – 2013. – Вип. 3(2). – С. 135–147.
27. *Триярський Е.* Чи варто повертатися до рунічної теорії польських і руських шляхетських гербів? / Едвард Триярський // Третя наукова геральдична конференція (Львів, 4–5 листопада 1993 року). Збірник тез повідомлень та доповідей. – Львів, 1993. – С. 90–91.

Стаття: надійшла до редакції 14.05.2016
прийнята до друку 06.12.2016

A NEW-FOUND 14th CENTURY SEAL FROM TERNOPIL REGION

Volodymyr DOBRIANSKYI

National Local History Society of Ukraine,

1/11, Zavodska Str., Nahirianka village, Chortkiv district, Ternopil oblast, Ukraine, 48543,

e-mail: dobryanskj-arheolog@ukr.net

In the article the author characterizes a silver ring-seal that can be dated back to the 14th century that was found in 2013 in the southern-eastern part of the village Uhryn of the Chortkiv district of Ternopil oblast. Besides the ring, on the place where it was found there were also found the fragments of the pottery that can be dated to the Late Medieval period.

The author describes the technological specifics of the manufacturing of the found ring. The seal was made using silver of high quality. The seal has a flat base with a diameter of 2.2 cm. The base of the seal was soldered to the ring that is smooth from the inner side and on the external side it has three convex strips that go concomitantly against each other. On its front side, across the external contour it has a circle engraving inside of which we can see an image of the bird which can be identified as raven with its head turned to the right-side. The bird is depicted during its flight, his wings are widely turned to both sides and can be found in the lower and in the upper torso of the bird image. In the lower part of the torso the bird's legs were depicted - they are shown as small two-fingered phalanx that are turned to the left-side of the image on the seal.

Currently the only similar found from the Ternopil region is a bronze seal dated back to the 13th century from Terebovlia. Unfortunately it is a little bit damaged and we can observe only the base of the seal (without the ring itself) which is currently kept in the storages of Ternopil local regional museum. Nevertheless we know, that three identical seals were found back in 1896 in the hoard from the village Demydiv in the Lviv region. The hoard itself was dated back to the 14th century. But among the seal-finds from Demydiv, the find from Uhryn shows us some differences. The bird was depicted in the different way and what is more important – the seal doesn't have any inscriptions.

One more important issue on which the author focused his attention is the semantics of the raven image in different mythological systems and it's perception in Christianity. The bird image of the raven is also analyzed through the context of the fact that it's actually been one of the main heraldic symbols of the Principality of Galicia–Volhynia. Author states that the image could also be a pictogram that transferred the main idea of the message. Three nicks that can be found in the lower right side of the seal between the beak the torso and the lower wing of the bird and between the tail and the wing in the upper left part of the seal can be interpreted as some elements of the ideographical writing system.

Those elements (the depictions of the bird and the necks) could be used to identify the owner of the seal who was a part of the local medieval nobility who's estate was located close to the trade route that followed the Seret river to the south down to the Dnister river and on the land to the East through the canyon valley of the Mlynka river to the river Zbruch.

Key words: seal-ring, molding, engraving, heraldics, trade route, ideographical writing.

REFERENCES

- Bodnar, Natalia. "Istorychnyi aspekt rozvytku pysenosti". *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni I. Franka* 43 (2009): 108–112. (in Ukrainian)
- Braichevskiy, Mykhailo. "Pokhodzhennia slovianskoi pysemnosti". *Knyzhnyk* 5 (1991): 21–23. (in Ukrainian)
- Dobrianskyi, Volodymyr. "Zbrutskiy idol. Pohliad kriz pryzmu rokov". *Zolota pektoral* 1–2 (2011): 153–156. (in Ukrainian)
- Dobrianskyi, Volodymyr. "Boiarska sribna pechatka XIV st. iz Chortkivshchyny". *Holos narodu* 52, December 12 (2014). (in Ukrainian)
- Dobrianskyi, Volodymyr. "Arkheolohichne obstezhennia horodyshcha XIV st. v s. Bila bilia m. Chortkova Ternopilskoi oblasti". *Naukovyi visnyk Natsionalnoho Universytetu "Lvivska Politekhnikha". Seria "Derzhava i armia"* 784 (2014): 270–274. (in Ukrainian)
- Gerber, Khelen. *Mify Severnoi Evropy*. Moskva: ZAO Tsentrpoligraf, 2008. (in Russian)
- Gura, Aleksandr. "Voron". In *Slavianskie drevnosti. Etimologicheskii slovar, t. 1*. Red. Nikita Tolstoi. Moskva: Mezhdunarodnyie otnoshenia, 1995. 434–438. (in Russian)
- Gura, Aleksandr. "Voron". In *Slavianskaia mifologia. Entsiklopedicheskii slovar*. Moskva: Mezhdunarodnyie otnoshenia, 2012. 90–92. (in Russian)

- Havryliuk, Oleh. “Persten-pechatka kniazhoi doby z Ternopilshchyny”. In *Chetverta naukova heraldychna konferentsia*. Lviv, 1994. 24–25. (in Ukrainian)
- Havryliuk, Oleh. “Pro odyn typ persnia-pechatky kniazhoi doby z Terebovli”. *Naukovi zapysky Ternopilskoho kraieznavchoho muzeiu* 3 (2003): 72–74. (in Ukrainian)
- Hoian, Ihor, and Koval, Ihor. “Stari kontseptsii i novi dzherela do vyvchennia symboliky Halycha i Halytskoi zemli”. *Etnos i kultura* 8–9 (2011–2012): 79–87. (in Ukrainian)
- Holovatskyi, Yakiv. *Vyklady davnioslovianskykh legend abo mifolohia*. Kyiv: Dovira, 1991. (in Ukrainian)
- Hrushevskiy, Mykhailo. “Molotivske sriblo”. *Zapysky NTS* 25 (1898): 1–6. (in Ukrainian)
- Kerlot, Khuan Eduardo. *Slovar simvolov*. Moskva: REFL-book, 1994. (in Russian)
- Koval, Ihor, and Myroniuk, Ivan. *Suchasna arkeolohia kniazhoho Halycha i Halytskoi zemli*. Ivano-Frankivsk: Nova zoria, 2015.
- Makarova, Inna. “Mifolopoeticheskie obrazy “yaitso”, “ptitsa”, “zmei” v mirovoi kulturie”. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki, chast 2* 3/33 (2014): 133–136. (in Russian)
- Mytropolyt Ilarion. *Dokhrystyianski viruvannia ukrainskoho narodu. Istoryko-relihiina monohrafia. 2-e vydannia*. Kyiv: Oberehy, 1994. (in Ukrainian)
- Novykova, Maryna. “Komentar”. In *Ukrainski zamovliannia*. Kyiv: Dnipro, 1993. (in Ukrainian)
- Pivtorak, Hryhorii. “Vynyknennia pysemnosti u skhidnykh slovia za suchasnymy naukovymy danymy”. *Movoznavstvo* 6 (1984): 9–21. (in Ukrainian)
- Pivtorak, Hryhorii. “Pysemnist”. In *Ukrainska mova: Entsyklopedia*. Red. V. Rusanivskiy ta in. Kyiv: Ukrainska entsyklopedia imeni Mykoly Bazhana, 2004. (in Ukrainian)
- Pokhliebkin, Viliam. *Slovar mezhdunarodnoi simvoliki i emblemاتيki*. Moskva: Mezhdunarodnyie otnoshenia, 2001. (in Russian)
- Rusanova, Irina, and Timoshchuk, Boris. *Yazycheskie sviatilishcha drevnikh slavian*. Moskva: Ladoga-100, 2007. (in Russian)
- Skandinavskii epos: Starshaia Edda. Mladshaia Edda. Islandskie sagi*. Moskva: AST Moskva, 2008. (in Russian)
- Starostenko, Tetiana. “Totemni tvaryny i poetyka nominatsii u romani Dzhordzha R. V. Mattina “Hra prestoliv” za tsyklom “Pisnia liodu i polumia”. *Naukovi zapysky Kharkivskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni Hryhoria Skovorody. Seria Literaturyznavstvo*. 3/2 (2013): 135–147. (in Ukrainian)
- Tryiarskyi, Edvard. “Chy varto povertatysia do runichnoi teorii polskykh i ruskykh shliakhetskykh herbiv?” In *Tretia naukova heraldychna konferentsia (Lviv, 4–5 lystopada 1993 roku)*. Zbirnyk tez povidomen ta dopovidei. Lviv, 1993. 90–91.
- Zamaleev, Aleksandr. *Filosofskaia mysl v srednevekovoi Rusi (XI–XVI vv.)*. Leningrad: Nauka, 1987. (in Russian)
- Zavadska, Viktoria, and Muzychenko, Yaroslava, and Talanchuk, Olena, and Shalak, Oksana. *100 naividomishykh obraziv ukrainskoi mifolohii*. Kyiv: Orfei, 2002. (in Ukrainian)